

REBECCA

hoedster van het verbond

De verhalen waarin Rebecca haar rol speelt, maken deel uit van van de cyclus Genesis 12 - 50, over de oorsprong van het volk Israël. Deze verhalen zijn een wonderlijke legéring van veelsoortige „sproken en vertellingen“. Maar ze vormen een sterke theologische eenheid door de steeds terugkerende thema's van de *belofte* en de *leiding* die JHWH geeft, om die belofte binnen de mensengeschiedenis tot vervulling te brengen. Bij alle conventionele en traditionele motieven die in deze verhalen verwerkt zijn, vormen de theologische

aandachtspunten de kern van de interpretatie van deze verhalen. De Genesisverhalen bedienen zich, bij de beschrijving van de relatie van de mens met JHWH niet van het woord „geloof“. Waar het op aan komt is „zien“ en „doen“, de wil van JHWH ontwaren en daarnaar handelen. Ook uit de verhalen rond Rebecca komt dat duidelijk naar voren.

Een vrouw voor Isaïc

In hoofdstuk 24 van het boek Genesis, met 67 verzen de langste aaneengesloten traditie van de Genesis-

cyclus, wordt verteld hoe de hoogbejaarde Abraham zijn meest vertrouwde knecht uitstuurt om in Paddan-Aram een vrouw te zoeken voor Isaïc. En hoe de knecht werft om Rebecca om de wens van zijn heer in vervulling te doen gaan. Wanneer de knecht tegenwerpingen maakt, ontkracht Abraham die door te wijzen op de belofte die JHWH hem gedaan heeft, waar hij vast aan gelooft. Abraham verzekert zijn knecht dat de „bode“ van JHWH voor hem uit zal gaan, zodat hij een vrouw voor Isaïc mee terug zal

kunnen brengen. Wat in deze tekst de naam „bode” krijgt, wordt ook wel de „engel” van JHWH genoemd en kan worden opgevat als een verpersoonlijking van de aandachtige Aanwezigheid van JHWH. Slechts als de verkozen vrouw zou weigeren hem te volgen, mag de knecht zich ontslagen achten van deze voor het nageslacht van Abraham zo belangrijke opdracht. Waarschijnlijk is het verband dat de opdracht heeft met het nageslacht van Abraham de reden, dat de knecht moet zweren met zijn hand „onder de heup” van Abraham. Dat wil zeggen: met zijn hand op de geslachtsdelen van Abraham, het lichaamsdeel waaruit zowel zijn zoon is voortgekomen als waarin het verbond lichamenlijk is uitgedrukt door de besnijdenis.

Rebecca

Na een lange reis komt de knecht aan in het land van bestemming en zet zich neer bij de waterput, waar de vrouwen uit de omtrek zullen komen putten. Hij doet een beroep op de trouw van JHWH aan Abraham. Er hangt veel af van de juistheid van zijn keuze. Daarom vraagt hij JHWH zijn keuze te leiden. De wijze waarop de knecht wil vaststellen welk meisje door JHWH gekozen is voor Isaïc, giet het verhaal in de vorm van een karaktertest. Dat is een motief dat we uit vele sprookjes kennen (denk alleen maar aan het 13e sprookje uit de verzameling van Grimm: *De drie mannetjes in het bos* en het 169e sprookje van Grimm: *Het boshuis*). Alleen een meisje dat zo edelmoedig en op anderen bedacht is, dat zij niet zal opzien tegen het zware karwei van water putten voor de knecht en al zijn kamelen, kan de juiste vrouw voor Isaïc zijn.

Rebecca vertoont deze goede karaktereigenschappen. De eerste woorden die zij spreekt zijn: „Drink, mijnheer”. Zij lest echter niet alleen de dorst van de knecht maar biedt, ongevraagd, aan ook voor zijn kamelen te putten, waarbij zij zich rept om de dieren niet langer te laten wachten dan strikt noodzakelijk. Wanneer ook de kamelen verzadigd zijn, behangt de knecht Rebecca met kostbare sieraden als teken dat hij zijn keuze op haar heeft laten vallen. Dan wil hij van haar weten wie zij is. Uit haar antwoord blijkt, dat zij een telg is uit de familie van Abraham. Diep getroffen dankt de knecht JHWH voor de *chesed we emet*, de waarachtige trouwe liefde die JHWH in deze zaak aan Abraham betoont, door zijn knecht rechtstreeks naar de ware bruid te leiden.

De roeping van Rebecca

Nog voor de maaltijd brengt de knecht zijn opdracht, en de wijze waarop die in vervulling is gegaan, in de familiekring van Rebecca ter sprake. Ook de familie ziet de hand van JHWH in de gebeurtenissen en geeft de knecht toestemming Rebecca mee te nemen. De knecht wil zo snel mogelijk terugkeren naar Kanaän. De familie van Rebecca daarentegen, wil haar nog een tijdje bij zich houden. Aan Rebecca zelf wordt gevraagd te beslissen of zij meteen meegaat of nog een poos in haar familiekring zal blijven. Zij antwoordt zonder omwegen: „Ik ga”: *elekh*. Haar reactie is dezelfde als die van Abraham, die op de roep „Ga, ga heen”: *lekh lekha* (Gen. 12,1) eveneens meteen bereid was uit zijn geboortestreek weg te gaan.

Rebecca is even gevoelig voor de roepstem van JHWH als Abraham. Zij is niet alleen lichamenlijk maar

vooral geestelijk aan hem verwant. De onmiddellijke bereidheid van Rebecca om alles achter te laten en mee te gaan, is haar zonder aarzeling gehoor geven aan de roeping van JHWH, die in de vorm van het huwelijksaanzoek via de knecht van Abraham, tot haar komt. Zoals Abraham hoort zij, ziet zij wat er van haar verlangd wordt en handelt zij daarna. Zoals Abraham wordt zij weggeroepen uit de schoot van haar familie, moet zij haar geboorteland verlaten om naar vreemde streken te trekken en daar deelachtig te worden aan de belofte en mede gestalte te geven aan het verbond. Met de zegen van haar familie trekt Rebecca met Abrahams knecht naar Kanaän en wordt daar de vrouw die Isaïc liefheeft.

Rebecca en Isaïc

Er is, in dit verhaal al, een opvallend verschil in de wijze waarop Isaïc wordt voorgesteld en de manier waarop Rebecca wordt geschilderd. Nergens, ook niet in andere Genesisverhalen, wordt vermeld dat Isaïc speciaal geroepen werd en gehoor gaf aan die roeping. Hij is enkel de zoon van zijn vader, de vervulling van de belofte aan Abraham, en hij fungeert als het middel om Abraham tot het uiterste op de proef te stellen (Gen.22). JHWH spreekt dan ook tot Isaïc als „de God van uw vader Abraham”(Gen.26,24), niet als „uw God”, en JHWH beschermt Isaïc vanwege de verdiensten van Abraham (Gen.26,4-5).

Voor de mannen die de oorsprong van het volk Israël, vanuit een gelovige interpretatie van de geschiedenis, herschiepen, was het van belang Abraham, Isaïc en Jacob met elkaar te verbinden, om het ononderbroken doorgeven van het levengevende heil

waartoe dit alles moet dienen. Zij vraagt geen raad aan haar man Isaïc. Zij richt zich zelfstandig en rechtstreeks tot JHWH. De godsspraak die op haar vraag tot haar gericht wordt, stelt dat de kinderen die zij draagt de stamvaders zullen zijn van twee volken die in eenigheids met elkaar zullen leven en dat de oudste de jongste zal dienen. Nergens wordt vermeld dat Rebecca deze godsspraak ook aan Isaïc vertelt. Zij bewaart de woorden in haar hart en zal ernaar handelen als de tijd rijp is.

Die tijd komt als Isaïc te kennen geeft zijn zegen te willen uitspreken over de eerstgeborene, Esau. De vaderzegen vormt in het verhaal de spirituele band met Abraham en is daarom voor de ontvanger van doorslaggevend belang.

Het inzicht van Isaïc en Rebecca
Isaïc geeft de voorkeur aan Esau. Niet omdat hij in Esau degene herkent die de belofte verder dragen zal, maar eerder omdat het niet bij hem opkomt de „natuurlijke” orde te doorbreken die voorrang geeft aan de eerstgeborene. Bovendien houdt Isaïc van het tongstrelende wildbraad, dat Esau voor hem kan klaar maken (Gen.25,28).

Isaïc is oud geworden en „zijn ogen waren te beneveld om mee te zien”, zoals de letterlijke vertaling van Genesis 26,1 luidt. Isaïc kan niet meer helder zien, zijn ogen zijn dof geworden. Dat kunnen we letterlijk opnemen maar de betekenis is zeker ook figuurlijk. Isaïc kan niet ontwaren welke van zijn zoons het kind van de belofte is.

Aan de ogen van Rebecca mankeert niets. Zij ziet heel helder, dat niet Esau maar Jacob de godsvriend is. De wijze waarop de broers zich ontwikkelen is daarvoor reden genoeg. Esau zwerft meestal rond, op jacht. Hij laat zich bepalen door zijn verlangen zijn behoeften onmiddellijk te bevredigen. Dat blijkt duidelijk uit de wijze waarop hij zijn eerstgeboorterecht van de hand doet. Hij hecht daar zo weinig waarde aan, dat hij het voor een bord linzenmoes aan Jacob verkoopt, wanneer hij op een dag hongerig van de jacht terugkomt (Gen.25,29-34). Hij heeft evenmin aanleiding gezien de keuze van een vrouw uit te stellen, door de wachttijd van een reis te verduren. In Padan-Aram zou hij haar hebben

kunnen kiezen uit een familie die JHWH kent. Maar Esau neemt zijn vrouwen uit de volken in wier midden hij woont. Zij kennen JHWH niet en zijn een „geesteskwelling” (Gen.26,35) voor Rebecca en Isaïc. Jacob daarentegen is een *isj tam* (Gen.25,27). Dat betekent dat hij een bezonnen, evenwichtig, vredelievend man is, iemand zonder gebreken, volkomen. Rebecca houdt dan ook van Jacob en neemt op zich ervoor te zorgen dat Isaïc de zegen over Jacob uitspreekt.

De moed van Rebecca

Rebecca hoort hoe Isaïc aan Esau de opdracht geeft op jacht te gaan en van de buit een jachtschotel voor hem te bereiden. Daarna zal Isaïc hem zegenen (Gen. 27,3-5 a). Zoals jaren tevoren bij de waterput, reageert zij ook nu prompt. Zij ziet de mogelijkheid om de wil van JHWH, zoals zij die gehoord heeft in de godsspraak tijdens haar zwangerschap, te helpen tot vervulling te komen. Zij legt haar plan aan Jacob voor maar hij aarzelt. Hij wil voorkomen dat hij in de ogen van zijn vader (kennelijk niet in zijn eigen ogen!) een bedrieger zou lijken. Die zou dan de zegen tot vloek kunnen maken. De zekerheid van Rebecca omtrent de juistheid van haar handelwijze, geeft bij Jacob echter de doorslag. Rebecca is ervan overtuigd, dat er geen sprake zal zijn van welke vloek dan ook. Zoals Abraham zijn knecht van de eed durfde ontslaan, als de verkoren vrouw hem niet zou willen volgen (Gen.24,8), omdat hij wist dat dat niet zou gebeuren, zo durft Rebecca zich met een gerust hart bereid te verklaren elke vloek op zich te nemen (Gen.27,13).

Het is opmerkelijk dat de moed van Jacob pas tot ontplooiing komt nadat hij *persoonlijk* door JHWH geroepen is. Dan zal zijn moed zelfs zo groot worden, dat hij staande blijft in het gevecht van Aangezicht tot aangezicht (Gen.32) en van zijn Tegenstander verkrijgt, dat ook Die hem zegent. Nu ontleent hij zijn moed nog aan de moed van Rebecca.

Het plan van Rebecca slaagt. Jacob verkrijgt de vaderzegen. Hij wordt geplaatst in de lijn van Abraham. De belofte gaat op hem over. Wanneer Isaïc daarna onder ogen moet zien, dat hij niet Esau maar Jacob gezegend heeft, neemt hij de zegen niet terug en hij vervloekt Ja-

via de mannelijke lijn te waarborgen. Isaïc is een noodzakelijke schakel in de reeks, die voor het mannelijk gelovig bewustzijn van die tijd niet anders dan uit patriarchen kan bestaan. Daarmee wordt echter geen recht gedaan aan de matriarch Rebecca, die alles wat haar vertrouwd is moet opgeven als zij gehoor geeft aan de oproep van JHWH. Zij doet dat zonder dralen en geeft daarmee te kennen, dat zij een zuiver gehoor heeft voor de roepstem en een heldere blik voor wat JHWH wil. Zij bevestigt met haar bereidwilligheid nog eens de edelmoedigheid van haar karakter, die al zo treffend geschilderd werd toen zij meer deed dan haar plicht haar voorschreef en water putte voor een dorstige reiziger en zijn kamelen.

De godsspraak aan Rebecca

Het onderscheid tussen Rebecca en Isaïc wordt nog scherper aangezet in de hoofdstukken 25 en 27 van Genesis. Daar wordt verteld over de wijze waarop Rebecca Esau en Jacob ter wereld bracht en hoe de belofte in Jacob vrucht kon dragen, mede door toedoen van Rebecca. Na hun huwelijk blijven Isaïc en Rebecca lange tijd kinderloos. Ongewilde kinderloosheid die door ingrijpen van JHWH wordt opgeheven, is in de Bijbel een veel voorkomend motief, dat aanduidt hoezeer kinderen een geschenk van de Godheid zijn, bovendien wordt de bijzonderheid van de kinderen die door ingrijpen van JHWH geboren worden, onderstreept.

Na 20 jaar opent JHWH de schoot van Rebecca en wordt zij zwanger. Van een tweeling, zoals al gauw duidelijk wordt. Al in haar schoot vechten de kinderen zo hevig met elkaar, dat Rebecca de vertwijfeling nabij raakt. Zij besluit JHWH te vragen

cob evenmin. Hij heeft Jacob gezegend vanuit zijn *nefesh* (Gen.27,25), zijn levenskracht... Dat wordt voorgesteld als een eenmalige, onherroepelijke gebeurtenis. Van verwijzen aan Jacob of Rebecca is ook geen sprake. Wellicht heeft Isaäc tenslotte doorzien, dat hij in zijn jongste zoon de zoon van de belofte

gezegend heeft. Voor deze interpretatie pleit, dat hij Jacob de zegen van JHWH toewenst, wanneer hij hem op reis stuurt naar Paddan-Aram om daar een vrouw te zoeken.

Dat plan is te danken aan het laatste ingrijpen van Rebecca en niet van Isaäc afkomstig. Zij vertelt Jacob, dat

zij niet het risico wil lopen haar beide zonen op een dag te verliezen (Gen.27,45). Daarom wil zij Jacob een tijdlang uit de buurt van Esau hebben, zodat diens woede over de gebeurtenissen rond de vaderzegen tot bedaren zal kunnen komen. Deze overwegingen deelt zij echter niet met Isaäc. Tegenover hem geeft zij krachtig te kennen, dat zij niet wil dat ook Jacob zijn vrouw zal kiezen uit de Kanaänieten. Hij moet een vrouw kiezen uit de familie, waaruit Rebecca zelf stamt. Met dat doel wordt Jacob weggestuurd naar de broer van Rebecca, Laban, die in Paddan-Aram woont. Daarmee heeft Rebecca de taak vervuld waartoe zij geroepen was.

Hoedster van het verbond

In de verhalen rond Rebecca voltrekt de belofte van het verbond zich niet door middel van uiterlijke wondertekens maar binnen gebeurtenissen die in elk mensenleven kunnen voorkomen. JHWH leidt de heilsgeschiedenis langs de kronkelwegen van het menselijk bestaan.

De edelmoedigheid en schranderheid van Rebecca spelen een beslissende rol in de „opbouw van het huis Israël” (Ruth 4,11b), waarbij belofte en verbond worden doorgegeven. Zij het op een manier die, menselijkerwijze, niet altijd voor de hand ligt. Met haar doortastend handelen op het juiste moment, vervult Rebecca de wil van JHWH, zoals die zich aan haar te kennen gegeven heeft.

Rebecca behoedt het verbond voor de verblinding van Isaäc en maakt daarmee voor Jacob de weg vrij. Zij is waarlijk de levengevende, moeder van Israël.

Marieke van Baest